

12. Ларичев В. Д. Преступность экономической направленности : моногр. / В. Д. Ларичев. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 160 с.
13. Шостко О. Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах : моногр. / О. Ю. Шостко. – Х. : Право, 2009. – 400 с.
14. Карпович О. Г. Серьезные экономические преступления XXI века. Опыт противодействия им в Великобритании, России и США : моногр. / О. Г. Карпович, Ю. В. Трунцевский ; вступ. сл. Н. Д. Ковалёва. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2013. – 223 с.
15. Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів корупційної спрямованості : наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. – Х. : Харків юрид., 2013. – 220 с.
16. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підруч. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
17. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учеб. : [в 2 т.] / В. В. Лунеев. – Т. II. Особенная часть. – М. : Юрайт, 2011. – 872 с.
18. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні : феномен, детермінація, запобігання : моногр. / Б. М. Головкін. – Х. : Право, 2011. – 432 с.
19. Даньшин І. М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис) / І. М. Даньшин. – Х. : Акта, 2002. – 110 с.

УДК 343.2

ПИТАННЯ ЗЛОЧИНУ І ПОКАРАННЯ У ПРАЦІ П.А. ФЕЙЄРБАХА «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО», ПЕРЕКЛАДЕНОЇ П.Д. ЛОДІЄМ

Ходанич Ю.М.,
аспірант

Ужгородський національний університет

Стаття присвячена висвітленню питань злочину та покарання у праці П.А. Фейєрбаха «Кримінальне право», перекладеної П.Д. Лодієм, що є фундаментальними з точки зору теорії та практики кримінального права. Автор аналізує питання поняття, ознак, видів злочинів, питання сукупності злочинів, природи та цілей покарання, концепцію вини, а також питання осудності особи.

Ключові слова: закон, злочин, покарання, осудність, вина.

Ходаныч Ю.М. / ВОПРОСЫ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ СОГЛАСНО ТРУДУ П.А. ФЕЙЕРБАХА «УГОЛОВНОЕ ПРАВО», ПЕРЕВЕДЕННОМУ П.Д. ЛОДИЕМ / Ужгородский национальный университет, Украина

Статья посвящена освещению вопросов преступления и наказания согласно труду П.А. Фейербаха «Уголовное право», переведенному П.Д. Лодием, которые являются фундаментальными с точки зрения теории и практики уголовного права. Автор анализирует вопросы понятия, признаков, видов преступлений, вопросы совокупности преступлений, природы и целей наказания, концепцию вини, а также вопросы вменяемости лица.

Ключевые слова: закон, преступление, наказание, вменяемость, вина.

Khodanych Y.M. / QUESTION OF CRIME AND PUNISHMENT IN THE WORK OF P.A. FEUERBACH «CRIMINAL LAW», TRANSLATED BY P.D. LODIY / National university of Uzhgorod, Ukraine

The article is devoted to issues of crime and punishment in the work of P.A. Feuerbach «Criminal Law», translated by P.D. Lodi. The topic is timely, as it concerns the fundamental problems in the theory and practice of criminal law in the works of classical theorists of science, including P.A. Feuerbach. This topic is not sufficiently investigated, considering its limited reference to certain provisions of labor in the context of the study of the classic views of criminal law science.

The author defines the concept and nature of the offense in the work, the signs indicate that the act can not be recognized as criminal, the main types of crime (public, private, general, special). The crime is considered as damage or violation under criminal law, the act that predefined threat of punishment, and is infringing the other. It may be asserted only within the state.

We give the concept of innocent use defense as a private citizen power to enforce their rights against a criminal act initiated, thus suggesting that the protection of public authority in this case is impossible. Identify requirements for innocent defense questions the true state of crime.

Further analyzes on concept and types of collections (formal, homogeneous and heterogeneous). Defined on concept of punishment as evil that threatens the law of the state and used in accordance with the force of the law. The author also points out the goals, the degree of punishment grounds exist, examines the question of the presumption of «legitimacy of punishment». Special attention is devoted to the question of rules for the application of punishment.

The author concludes that P.A. Feuerbach was the representative of the psychological concept of guilt. According to this concept the focus is just on the mental attitude of a person to act applied by it. In addition, the article sets out the question of the form of guilt, the notion of sanity and reason.

Key words: law, crime, punishment, sanity, guilt.

П.А. Фейєрбах заслужено вважається одним із класиків кримінально-правової науки та кримінології поряд із Ч. Беккарія, І. Бентамом та іншими. Він був автором популярного підручника з кримінального права, який вийшов у перекладі П.Д. Лодія у Санкт-Петербурзі 1810 року. Завдяки такому перекладу останній зміг суттєво посилити розвиток науки кримінального права у тогочасній Росії. П.А. Фейєрбах одним із перших на високому науково-теоретичному рівні зміг викласти основні положення вже «сучасної» загальної частини кримінального права, основою якої застосовуються й сьогодні [5, с. 29].

Більше того, як вказує С.М. Іншаков, даний підручник П.А. Фейєрбаха являв собою коментований проект кримінального кодексу з детальним аналізом аналогів із римського права. Проект був затверджений в якості Кри-

мінального уложення Німеччини 1813 року. Вказаним, на нашу думку, й виявляється значущість ідей та поглядів П.А. Фейєрбаха [4, с. 28].

Окрім цього, варто зауважити, що переклад вказаного підручника, здійснений П.Д. Лодієм, та виданий у 1810 році у м. Санкт-Петербург, здійснив особливий вплив на подальші дослідження кримінально-правової науки у Росії [1, с. 136].

Так, відомий російський вчений Г.С. Фельдштейн зазначив з цього приводу, що «переклад підручника П.А. Фейєрбаха на російську мову послужив фактично дороговказом, який допоміг російській науці вибратися із лабіринту «пам'ятників» та збірників указів на рівнину науково-догматичної побудови кримінального законодавства» [9, с. 292]. Таким чином, внесок П.Д. Лодія у розвиток

кримінально-правової науки, зокрема у Росії, важко переоцінити.

Питання злочину та покарання є ключовими, визначальними у науці та практиці кримінального права. Вони є фундаментальним предметом вивчення та дослідження вчених-криміналістів. Виходячи з цього, а також враховуючи вагомий вклад П.А. Фейєрбаха завдяки праці «Кримінальне право» у сучасну науку кримінального права та, відповідно, й П.А. Лодія як перекладача, дослідження є потрібним та актуальним.

Слід зазначити, що положення праці П.А. Фейєрбаха «Кримінальне право», як не дивно, є малодослідженими у сучасній науці кримінального права. Загалом, розгляд останніх відбувається у контексті дослідження основних положень праць класиків-теоретиків кримінально-правової науки, серед яких називається й П.А. Фейєрбах. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених, які певним чином торкалися розглядуваних нами питань, варто зазначити таких: Н.В. Генріх, М.С. Грінберг, Г.С. Досаєва, С.М. Іншаков, Б.А. Молчанов, І.В. Паньков, Ю.П. Крисюк, Г.С. Фельдштейн, Є.В. Шевченко.

Метою статті є проведення аналізу питань злочину та покарання у праці П.А. Фейєрбаха «Кримінальне право», перекладеної П.Д. Лодієм.

Слід почати з того, що, на переконання П.А. Фейєрбаха, на основі поєднання волі та сили приватних осіб для забезпечення взаємної свободи всіх загалом та кожного окремо засновується громадянське суспільство. У свою чергу, громадянське суспільство, яке створилось шляхом установлення (конституції) та піддання себе загальній волі, є державою. Отже, вчений наголошує, що саме держава є одним із уособлень громадянського суспільства [8, с. 35].

Ціль держави полягає, у першу чергу, у прагненні до встановлення правомірного стану, тобто спокійного між собою співжиття людей за законами права [8, с. 32].

Всякого роду порушення прав суперечить вказаній меті, а тому важливо досягти такого стану, щоб у державі не існувало порушення прав взагалі. Однак, дана ціль є доволі ідеалістичною та на практиці нездійсненою.

Звідси випливає, що, хто переступає правомірні межі свободи, той порушує права, вчиняє шкоду, образу. Хто порушує свободу, встановлену суспільним договором та забезпечену каральними законами, той вчиняє злочин. Таким чином, ми бачимо, що злочин філософами розуміється як порушення меж свободи, що була встановлена суспільним договором. Звідси робимо висновок про те, що закон є втіленням та проявом свободи.

Таким чином, як вказують П.А. Фейєрбах та П.Д. Лодій, будь-якого роду порушення прав та законів, які були визначені державою для того, щоб встановити правомірний порядок у суспільстві, суперечить державній цілі. Саме тому важливим є те, щоб у державі не існувало порушення прав. Відповідно, держава, що володіє публічною владою, зобов'язана чинити такі встановлення, якими б порушення прав взагалі було неможливим [8, с. 42].

Злочин, наголошують також вчені, є пошкодження чи порушення, що знаходиться під кримінальним законом, діяння, що наперед визначено погрозою покарання, та таке, що порушує права іншого. Злочини можливі лише у державі [8, с. 40].

Звідси робимо висновок про основні ознаки злочину з точки зору П.А. Фейєрбаха та П.Д. Лодія: діяння; порушує права інших; наперед визначено погрозою покарання; знаходиться під кримінальним законом; виражається у порушенні, пошкодженні, тобто завдає певної шкоди суспільним відносинам.

Вчені зазначають, що злочини можуть вчинятися лише підданим, який зобов'язаний утримуватися від вчинення злочинів. Вказане свідчить про державно-правовий зв'язок особи із державою та є наслідком положення про те, що злочин може бути вчинений лише у державі.

Отже, злочин є діянням. У свою чергу, таке діяння передбачає:

1) зовнішню ознаку, так як лише зовнішнє діяння може порушити право; йде мова про зовнішнє вираження відповідного діяння;

2) неолік правомірної підстави, яка могла б спонукати людину до цього діяння;

3) діяння може бути вчинене лише проти особи, що перебуває під захистом держави, кримінальний закон якої повинен вважати його порушенням. Хто не знаходиться під захистом держави, не знаходиться й під захистом кримінальних законів [8, с. 45].

Відповідно, не може вважатися злочином діяння:

1) вчинене підданими за повелінням монарха;

2) коли право, що було предметом порушення, знищено за особливою правомірною підставою (до прикладу, шкоди завдано з правомірної згоди потерпілого).

Також не є злочином, на переконання П.А. Фейєрбаха, невинна оборона, тобто застосування приватної влади підданого для захисту своїх прав проти розпочатого злочинного діяння, при цьому вважаючи, що захист публічної влади у даному випадку неможливий. Тобто мова йде про «сучасне» розуміння необхідної оборони.

Вчені висувають певні вимоги до невинної оборони:

1) відображений напад мав неправомірний характер; 2) напад є дійсний та справжній; 3) напад є неочікуваний; 4) напад спрямований на пошкодження такого добра, яке чи саме по собі не може бути винагороджено, чи під обставинами, що склались, неминуче було б втрачено; 5) застосування приватної влади повинно бути єдиною умовою чи обставиною збереження прав підданого [8, с. 56].

П.А. Фейєрбах та П.Д. Лодій виділяють поняття справжнього стану злочину, під яким називають сукупність ознак певного діяння, що містяться в законному понятті про визначений рід протиправних діянь. До справжнього стану злочину належать: 1) визначений протизаконний наслідок діяння; 2) зовнішні ознаки діяння; 3) деякі підстави неправомірного діяння, що полягають чи у визначеному намірі чи у роді спонукання волі [8, с. 58].

У розглядуваній праці міститься поділ злочинів на такі види:

а) публічний (державний) – коли порушуються права держави;

б) приватний – предметом порушення є права підданих;

в) загальний – може бути вчинений будь-яким підданим;

г) спеціальний – може бути вчинений представниками певних верств населення чи звання в державі, тобто спеціально вказаними в законі особами – спеціальними суб'єктами.

Окрім цього, називається такий вид злочину як тяжкий – коли за дане діяння закони погрожують покаранням набагато важчим, ніж за інші злочини того ж роду, якого він є видом, чи до якого він належить.

Також вчені виділяють поняття сукупності злочинів, за якою декілька протизаконних, але ще не покараних, діянь однієї особи будуть розглядатися як предмет одного судового вироку [8, с. 63].

Називаються такі види сукупностей:

1) формальна, рівночасна чи мисленнева – коли одним і тим самим діянням чи одним безперервним діянням порушені різні кримінальні закони;

2) різнорідна – якщо різними діяннями порушені різні кримінальні закони;

3) однорідна – коли різними діяннями порушений один і той же кримінальний закон.

Вчені визначають поняття покарання як зло, яке загрожує законом від держави та застосовується відповідно до сили цього закону. Тобто мається на увазі, що за порушення чинного у державі закону, який встановлює відповідальність за вчинення злочину, застосовується покарання по відношенню до винного.

М.С. Грінберг вказує, що П.А. Фейєрбах бачив у покаранні психічний примус. Звідси випливає, що чим вище покарання, тим більше його примусова сила. Він вважав, що покарання повинне погрожувати більшим злом, ніж користь, яку отримує людина від вчинення злочину. З такою позицією слід погодитися [2, с. 163].

Всезагальною підставою необхідності та існування покарання є необхідність зберегти взаємну свободу всіх загалом та кожного окремо в суспільстві шляхом припинення чуттєвого спонукання до порушення прав.

П.А. Фейєрбах виділяв ціль загрози покарання, визначену у законі та ціль застосування покарання. Перша є відвернення страхом всіх громадян як потенційних злочинців від порушення прав. Інша – це реалізація в дії законної погрози покарання [8, с. 62].

Правомірною підставою покарання є така підстава, від якої залежить правомірна можливість покарання. Правомірна підстава погрози покаранням – сумісність останнього з правомірною свободою погрожуючого, оскільки необхідність забезпечити права всіх та кожного є підставою, на якій стверджується обов'язок держави до погрози покаранням [8, с. 63].

Таким чином, держава, через те що на неї покладений обов'язок по забезпеченню правомірного порядку у суспільстві, а також недопущення порушення встановлених законів, повинна передбачити у законі покарання за порушення відповідних прав, адже цим завдається шкода певним суспільним чи індивідуальним інтересам.

Головна ціль покарання, на переконання П.А. Фейєрбаха, виражається у тому, щоб, погрожуючи одним, відвернути інших від вчинення злочину. Серед інших цілей називаються наступні:

- 1) безпосереднє відвернення шляхом звернення до самого покарання;
- 2) убезпечення держави від покараного злочинця;
- 3) законне виправлення покараної особи [8, с. 71].

Філософи вказують, що кожне правомірне покарання у державі є правомірний наслідок закону, заснованого на необхідності збереження зовнішніх прав, та такого, що за порушення прав погрожує чуттєвим злом.

Отже, у даному випадку наголошується на тому, що покарання повинне носити правомірний характер, тобто бути передбачений у законі, що був порушений. Таким чином, висувається презумпція «правомірності покарання».

Із даного положення випливають наступні аспекти:

- 1) всяке застосовуване покарання передбачає кримінальний закон (без закону немає покарання);
- 2) застосовуване покарання залежить від існування справи, проти якої обнародована погроза (без злочину немає покарання);
- 3) діяння, щодо якого має місце законна погроза, є причиною законного покарання (жоден злочин не повинен залишатися без покарання) [8, с. 85].

Отже, дані постулати, на наше переконання, є основними принципами існування інституту покарання загалом. Підстави покарання залежать від: предмета посягання; співвідношення діяння до протизаконного наслідку; способу діяльності до злочину.

У свою чергу, ступінь покарання залежить від:

- 1) важливості безпеки: чим важливіше право, проти якого націлена безпека;
- 2) обширності безпеки: чим більше право, для порушення якого націлена безпека;
- 3) сили безпеки: чим більше мають місце причини щодо судження про ймовірність та здійснення порушення прав;
- 4) продовжуваності безпеки: чим продовжуваніша причина безпеки та чим менше вона іншими причинами може бути усунута, тим більшим буде покарання.

Вчений вказував, що покарання має слідувати кожен раз, коли до того є підстави, в якості загального правила,

визнавав призначення всіх «заслужених» особою покарань стільки разів, скільки даною особою було вчинено злочинів, допускаючи можливість поглинання покарань лише в якості винятку, коли їх приєднання один до одного об'єктивно неможливе [8, с. 93].

Однак, як зазначає Г.С. Досаєва, російські вчені не сприйняли цю тезу буквально, повсюдно підкреслюючи необхідність співвіднесення ідеї посилення покарання при множинності злочинів з іншими кримінально-правовими приписами, зокрема, про облік особи винного, ступеню вини, тяжкості кожного з вчинених злочинних посягань. Варто зауважити, що на сьогодні використовується саме принцип поглинання та обтяження покарань у випадку вчинення особою декількох злочинних діянь [3, с. 83].

Важливим є положення П.А. Фейєрбаха про правила застосування покарань. Так, ними є:

- 1) покарання повинне спричинювати дійсне зло для злочинця;
- 2) покарання повинне бути застосоване лише до злочинця, а не до невинного;
- 3) покарання повинні застосовуватися публічно;
- 4) покарання повинне базуватися лише на вирокі суду, що визначає рід та ступінь спричиненого зла [8, с. 90].

На нашу думку, такі положення є доволі цінними, адже на сьогоднішній день вони втілюються у кримінальних законодавствах всіх демократичних держав та є виразниками справедливості, публічності та об'єктивності у призначенні винному покарання.

Окрім цього, цікавим є поділ покарань на певні види. Так, філософ виділив три види останніх:

- 1) безумовно-законне – коли закон безумовно визначений;
- 2) відносно-законне чи відносно-свавільне, коли закон відносно визначений;
- 3) свавільний – коли закон не визначений. Тобто головним критерієм поділу покарань на види є те, наскільки чітко та повно про їх застосування зазначено у законі [8, с. 56].

Слід також декілька слів сказати про питання вини у праці німецького вченого-криміналіста. На думку І.В. Панькова, П.А. Фейєрбах був представником історично першої концепції вини у кримінальному праві – психологічної. Підставами для формування останньої були римське право (виробило принцип, відповідно до якого у злочинах важливішим є намір, аніж результат) та християнство (розуміння злочину як гріха, при якому акцентувалась увага на суб'єктивній стороні діяння, а вина ототожнювалася з гріховною волею злочинця) [7, с. 51].

Характерною рисою вказаної концепції вини було те, що її представники розуміли вину як явище, що відноситься до сфери психіки людини та складає внутрішнє, суб'єктивне відношення до злочинного діяння та його наслідків.

П.А. Фейєрбах вказує, що злочин за підставою спонукання волі може бути вчинений двома шляхами:

- 1) по злому умислу, тобто завдяки безпосередньому спонуканню волі до порушення права як цілі при упевненості у протизаконності такого бажання;
- 2) з необережності, тобто по протизаконному спонуканню волі до дії чи бездіяльності, із якого по законам природи без наміру винного виникає порушення права [8, с. 52].

Таким чином, вчений виділяє дві форми вини, які й досі застосовуються сучасною наукою кримінального права та втілені у кримінальних законодавствах багатьох держав.

У свою чергу, протизаконність спонукання волі при необережності передбачає:

- 1) існування цього обов'язку для кожного взагалі;
- 2) переконання в цьому обов'язку при самому спонуканні волі до дії чи бездіяльності, із якого виник протизаконний наслідок;

3) визнання, що вчинена дія чи бездіяльність знаходяться під цим обов'язком;

4) фізична можливість вчинити чи не вчинити злочин та не допустити протизаконного наслідку [8, с. 55].

П.А. Фейсрбах виділяє види злого умислу та необережності. Що стосується злого умислу, то він може бути: а) визначений – протизаконний наслідок був безпосереднім та виключним бажанням цілі; б) невизначений – намір злочинця був спрямований на багато порушень прав.

Щодо необережності як форми вини, то вона може бути виражена у: а) внутрішніх діяннях – залишена без застосування сила пізнання; б) зовнішніх діяннях – коли особа при вчиненні діяння мала переконання відносно зв'язку причини останнього з можливими чи ймовірними протизаконними наслідками.

Вчений розглядав також здатність злочинної поведінки людини викликати, окрім бажаних, ще й супутні наслідки, психічне відношення винного до яких містить ознаки необережності. Відмічалось, що існують випадки, коли злий намір та необережність стикаються разом: коли злочинець ставить собі за мету саме визначений протизаконний наслідок, який він як можливу подію чи наслідок свого діяння чи передбачав, чи міг передбачити. Тут має місце злий умисел відносно мети, яку злочинець дійсно бажав досягти, та необережність відносно наслідку, що випливав без його наміру із діяння, спрямованого на іншу мету. Відповідно, спонукання волі, як підставу такого порушення, можна назвати необережністю, викликану злим наміром [10, с. 104].

Поняття вини нерозривно пов'язано зі спонуканням волі. Така спонукальна підстава полягає у душевній якості злочинця, яка для даного випадку злочину заснувала в ньому психологічну можливість дії кримінального закону. Ця душевна якість – осудність. П.А. Фейсрбах розуміє осудність як душевну якість, яка служить підставою для покарання винного. Визначалось, що осудність є сприятливістю правопорушника до залякування [6, с. 6].

Вчений виділяв такі підстави осудності:

1) переконання про караність діяння, що передбачає уявлення про сам кримінальний закон під час спонукання волі, а також правильну поведінку діяння під законом;

2) можливість впливу самого уявлення про караність на душевний стан, щоб не вчиняти протизаконного діяння [8, с. 64].

До приватних станів, що виключають осудність, належать:

1) будь-який безвинний душевний стан, що робить неможливим переконання про караність діяння: дитинство; стан ненавчених глухо роджених чи сліпо роджених; стан старших людей, подібний до дітей; душевна хвороба; безвинний сон чи глибоке усипляння; безвинне незнання чи помилка у розсуді буття кримінального закону загалом;

2) кожний безвинний стан особи, в якому вплив кримінального закону для перешкодження справи психологічно чи фізично буває неможливим:

а) коли певна особа до справи спонукалася відомим чи справжнім злом, що рівне каральному злу та такого, що містить у собі втрату зовсім безцінного добра, хоч би діючий був приведений у цей стан природою чи людським свавіллям (психологічним насиллям);

б) коли діяння лише за механічними законами вчинене, без будь-якого до того спонукання сили бажання [8, с. 66].

Отже, розглянувши основні положення праці П.А. Фейсрбаха «Кримінальне право», перекладної П.Д. Лодієм, щодо поняття злочину, основні його характеристики та види, а також окресливши ознаки діянь, що можуть сприйматися як злочин, та такі, що не підпадають під поняття злочину, визначивши поняття та види сукупності злочинів, ми можемо зауважити про високу актуальність таких положень, які застосовуються й досі сучасною наукою кримінального права та кримінальними законодавствами багатьох країн світу.

Робимо висновок, що П.А. Фейсрбах є прихильником доволі жорсткого, хоча й справедливого, підходу до розуміння покарання як спричинення дійсної шкоди винному за порушення приписів закону. Ступінь покарання залежить від важливості, обширності, сили та продовжуваності небезпеки, що має місце. Головною ж ціллю застосування покарання виступає недопущення вчинення злочинів іншими членами суспільства.

П.А. Фейсрбах був представником психологічної концепції вини, відповідно до якої акцент робиться саме на психічному ставленні особи до вчинюваного нею діяння, тобто на спонуканні волі, злочинному намірі. Така концепція є на сьогодні найбільш прогресивною та втілена у кримінальних законодавствах багатьох держав.

Враховуючи малодослідженість та актуальність розгляду положень праці П.А. Фейсрбаха, автор вважає за потрібне продовжувати наукові пошуки у даній сфері, все більше й більше заглиблюючись у пізнання основних проблем кримінального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генрих Н. В. Проблема предмета и метода уголовного права в трудах российских юристов XIX и начала XX вв. / Н. В. Генрих // Общество и право. – 2010. – № 1. – С. 134-139.
2. Гринберг М. С. Понятие наказания в уголовном праве / М. С. Гринберг // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2009. – № 3. – С. 159-167.
3. Досаева Г. С. Первые опыты теоретической интерпретации множественности преступлений в российской уголовно-правовой науке / Г. С. Досаева // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2012. – № 9. – С. 81-85.
4. Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М.: ИНФРА-М; НОРМА, 1997. – 374 с.
5. Крисюк Ю. П. Гегель і Фейсрбах про злочин і покарання: спільне і відмінне / Ю. П. Крисюк // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 1. – С. 28-32.
6. Молчанов Б. А. Категории «вменяемость» и «невменяемость» в российском уголовном праве XIX – начала XX вв. / Б. А. Молчанов, Ю. С. Анциферова // Научно-практический журнал Вологодского института права и экономики ФСИН. Преступление. Наказание. Исправление. – 2013. – № 3. – С. 4-8.
7. Паньков И. В. Концептуальная и логическая характеристика вины в уголовном праве / И. В. Паньков // Современное право. – 2007. – № 10. – С. 51-55.
8. Фейсрбах П. А. Уголовное право / П. А. Фейсрбах. – СПб: Медицинская типография, 1810.
9. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. – М.: Зерцало, 2003.
10. Шевченко Е. В. К вопросу содержания и соотношения понятий «смешанная», «двойная» и «сложная форма вины» в уголовном праве / Е. В. Шевченко // Проблемы законности. – 2011. – № 115. – С. 104-113.